

MAQOM

To‘ymurodova Dinora Otabek qizi

Termiz Davlat Universiteti

*Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish hamda boshqarish
ta’lim yo’nalishi talabasi*

Annontatsiya: Ushbu maqolada maqom ijrochiligining shakllanishi va rivojlanish tarixi shuningdek, musiqa merosi hamda an’analari haqida fikr yuritilgan. Maqom va uni o’ziga xos xususiyatlari, xalqaro maqom anjumanlari, maqom markazi faoliyati haqida so’z boradi va shu bilan bir qatorda Yurtboshimizning maqom ijrochiligi to’g’risidagi qarori ham yoritib beriladi.

Kalit so’zlar: Maqom, tojiklarda, Darvish Ali Changiyning „Tuhfat-us surur“ nomli risolasi, Ishoq Rajabov, Ravshan Yunusov, o’n ikki maqom tizimi, „Sharq taronalari“ Xalqaro festivali, Yurtboshimizning 2017-yildagi „O’zbek milliy maqom san’atini rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to’g’risida“gi qonuni.

Maqom – Sharq musiqasiga xos bo’lgan turkumli san’at turidir. Ular asosan musulmon Sharqida keng tarqalgan, lekin turli mamlakatlarda turlicha nomlanadi. Masalan: biz bilganimizdek o’zbek va tojiklarda maqom, uyg’urlarda muqom, arablarda va turklarda maqam, Ozarbayjonda mug’om, Eronda dastgoh, hindlarda raga kabi nomlanadi. Maqom, ya’ni turkumli musiqa janrining eng qadimiy ildizlari payg’ambarlarimizdan meros qolgan degan qarashlar mavjud. Jumladan, XVI asrning ikkinchi yarmi – XVII asrning birinchi choragida yashab ijod etgan mashhur Darvish Ali Changiyning „Tuhfat-us surur“ nomli risolasida xabar berishicha, avvaliga yetti payg’ambar nomi bilan bog’liq yettita maqom bo’lgan. Bunda „Rost“ maqomi – Odam alayhissalomdan, „Ushshoq“ maqomi – Nuh alayhissalomdan, „Navo“ maqomi – Dovud alayhissalomdan, „Hijoz“ maqomi – Ayub alayhissalomdan, „Husayniy“ maqomi – Yoqub alayhissalomdan va „Rohaviy“ maqomi – Muhammad sallallohu alayhi vassallamdan meros qolganligi haqida rivoyatlar keltirilgan. Muallif bu axborotni yetkazishda Xo’ja Abdulqodir ibn Marog’iy, Xo’ja Safiuddin ibn Abdulmo’min, Sulton Uvays Jaloir kabi juda obro’li ustozlar fikriga tayanganligini ham ma’lum qiladi.

Olimlarimiz dastlabki maqom tizimlari qachon va qanday shaklda bo’lganligi xususida aniq ma’lumotlarga ega emas. Bu to’g’risida xususan, atoqli musiqashunos olim, san’atshunoslik fanlari doktori Ishoq Rajabovning fikrlari e’tiborlidir: „Maqomlar insonning musiqa haqidagi tushunchalari, musiqaviy – estetik qarashlari barkamol bo’lgan, kishilarning ongi va saviyasi yuksalgan bir davrda yuzaga kelgan... Maqomlar tizimining shakllanishi jahon ilm-u fanining rivojlanishi bilan ham

chambarchas bog'liqdir. Sharq musiqa olimlari musiqani tibbiyot, falsafa va matematika fanlari bilan bog'liq ekanligini uqtirib o'tganlar.” Professor Ravshan Yunusov „Sharq maqomoti ko'hna ancha murakkab falsafiy – estetik, musiqiy – nazariy hamda amaliy asoslarga egadir”, - deya ta'kidlaydi.

Qadimgi o'rta asr Sharqining yirik shaharlarida o'n ikki maqom tizimi yuzaga kelgan edi. O'n ikki maqom tizimi bir necha tarkibiy qismlardan tashkil topgan bo'lib, ularning asosiylari 12 maqom, 6 ovoza va 24 sho'balardan iborat bo'lgan. Bunda qadimdan saqlanib kelayotgan yetti bosqichli mukammal parda tizimlari 12 maqom guruhiga, ko'hna xalq kuy aytimlari esa sho'balar toifasiga tasnif etilgan edi. O'n ikki maqomning sho'balari quyidagicha ataladi: „Dugoh”, „Segoh”, „Chorgoh”, „Panjgoh”, „Ashiyrani”, „Bayotiy”, „Navro'zi Arab”, „Navro'zi Xoro”, „Navro'zi Bayotiy”, „Hisor”, „Nuxuft”, „Uzzol”, „Avj”, „Nayriz”, „Mubarka”, „Raqib”, „Navro'zi Sabo”, „Humoyun”, „Zovuliy”, „Isfaxonak”, „Ro'yi Iroq”, „Bastai Nigor”, „Nihovand”, „Javziy” va „Muxayyar”. Shuni ham aytib o'tish joizki, O'n ikki maqom tizimi doirasida „Komil inson” g'oyalarining ko'rinishlari ham aks etgan. Jumladan, Solikning qalbidagi ish o'zi bilan mahbubi tomon ruhiy safari ushbu tizimdagi 12 maqom zanjiriga ham botiniy anglashiladi. Bunda: „Ushshoq” maqomi – so'fiyona ishq „Tangri Taologa” bo'lgan chin oshiqlikni, „Navo” maqomi – ishq o'tida dard chekishni, „Busalik” maqomi – oshiqning tariqat yo'liga kirishga „ahd bog'lashini” bildiradi. Keyingi yetti maqom „Rost”, „Husayniy”, „Hijoz”, „Rohaviy”, „Zangula”, „Iroq” va „Isfahon” nomlari botiniy mazmunida oshiqning tariqat yo'lida ruhiy yuksalib borishi ulug' haj safariga nozik tashbeh etilgan. So'nggi ikki maqom „Kuchak” (ya'ni kichik) va „Buzruk” nomlari nisbatida so'fiylarning kichik va katta olamlarning o'zaro uyg'unligi haqidagi qarashlari o'z aksini topgan. E'tiborlisi shundaki, O'n ikki maqom nomlari tasavvuf adabiyotida ham ko'proq „yo'l” safari ma'nolarini ifoda etishda qo'llanib kelingan. Zero maqomlar insonlarda sof, muqaddas tuyg'ularni uyg'otuvchi, ruhiyatni nafs to'siqlari uzra asl maqomlari sari yuksaltirishga da'vat etuvchi ma'naviy navolarimizdir.

Maqom so'zining ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, Maqom – arabcha so'zdan olingan bo'lib, „joy”, „o'rin”, „makon”, musiqa tushunchasida esa cholg'u asboblariida tovush hosil etiladigan joy, ya'ni aslida parda ma'nosini bildiradi. „G'iyos-ul lug'at” asarining muallifi G'iyosuddin o'tmish olimlarining mulohazasiga tayanib, maqom iborasini quyidagicha: „Maqom pardai surudro go'yand” - „Maqom deb - kuy va ashulalar pardasiga aytiladi” – deya ta'riflaydi. Maqom kuy – ohanglarining qadimiy qatlamlarini o'rganishga ko'mak bo'luvchi maxsus musiqiy risolalar yo'q. Ammo „Shashmaqom”, „Xorazm maqomlari” va „Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari” bu borada ma'lumot beradigan muhim manbaalar hisoblanadi.

Mustaqil diyorumizda musiqa an'alarini yangi tarixiy shart – sharoitlarda rivojlantirishga qaratilgan muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, maqom

ijrochilarining respublika tanlovlari 1983- yildan buyon har 4 yilda muntazam o'tkazib kelinmoqda. 1987- yildan YUNESKO huzuridagi An'anaviy musiqa bo'yicha xalqaro uyushma IFMC qoshidagi „Maqom” ilmiy guruh faoliyat ko'rsatmoqda. 1997- yildan boshlab Samarqand shahrida har 2 yilda o'tkazilayotgan „Sharq taronalari” Xalqaro musiqa festivali nafaqat respublikamiz va Markaziy Osiyo doirasida, balki jahonshumul ahamiyatga ega desak adashmagan bo'lamiz. Sharq mamlakatlaridan tashqari festivalda Fransiya, Germaniya, Polsha, Angliya, AQSH kabi Yevropa mamlakatlaridan tashrif buyurgan musiqa namoyondalari ishtirok etadi. O'tkazib kelinayotgan festivallar davomida „O'zbekiston xalq artisti”, „Ofarin” mukofoti sovrindori (2001) Munojot Yo'lchiyeva 1997- yil „Sharq taronalari” I Xalqaro festivalda birinchi o'rinni egallagan, 1999-yili „Sharq taronalari” II Xalqaro festivalida „O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist” Nasiba Sattorova bosh sovrin „Gran – Pri”ni qo'lga kiritdi. 2003- yil Dilnura Qodirjonova 1 – o'rinni, 2009- yili Matluba Dadaboyeva va Xalq cholg'ulari ansambili, 2011- yili „Sato”, 2013- yili Abror Alimatov (tanbur, sato) 2- o'rinni egallashgan. Festivalda san'atkorlarimiz o'zining ajoyib ijodlari bilan ishtirok etib kelishmoqda. 2003- yilning 7-noyabrida nufuzli YUNESKO Xalqaro tashkiloti Shashmaqomni jahon nomoddiy merosining durdonasi, deb e'lon qildi va uning an'alarini yangi shart-sharoitlarda saqlash va rivojlantirishga qaratilgan maxsus dastur qabul qildi.

2017- yilda muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning „O'zbek milliy maqom san'atini rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori qabul qilinib, unga ko'ra „O'zbek milliy maqom san'ati markazi” tashkil qilindi. Har bir viloyatda maqom ansambillari tashkil etildi. Dastlab O'zbekiston davlat Konservatoriyasida „O'zbek maqom san'ati” nomli fakultet tashkil etildi. Uning ijrochiligi bilan bir qatorda tarixi va nazaryasi ham e'tibordan qolmadi. Buning isboti sifatida „O'zbek maqomi tarixi va nazaryasi” kafedrasini tashkil etilganligini keltirish mumkin. 2021-yil sentabr oyidan boshlab Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati institute o'z faoliyatini boshladi. So'ngi yillardagi o'zgarish va yangilanishlar musiqada xususan, maqomlarda ham o'z aksini topmoqda. O'ylaymizki bizning o'zbek milliy maqomlarimiz jahon miqiyosida shahdam qadamlar bilan o'zini butun dunyoga tanitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibrohim Oqilxon Akbarovich „Maqom asoslari” Toshkent-2018.
2. Ishoq Rajabov „Musiqqa tarixi” 2014
3. O'zbekiston milliy ensklopidiyasi Toshkent 2000-2005
4. Darvish Ali Changiy „Tuhfat-us surur”